

РОЗДІЛ 9 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.176(4-672 ЄС):504

ТОРГІВЛЯ КВОТАМИ НА ВИКИДИ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

**Березюк Т.В.,
аспірант**

Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Досліджено правовий аспект запровадженої політики Європейського Союзу у сфері боротьби зі зміною клімату. Розглянуто особливості виконання кількісних зобов'язань за Рамковою Конвенцією ООН зі зміни клімату та Кіотського протоколу у системі європейського права. Проаналізовано порядок здійснення торгівлі квотами на викиди парникових газів у межах внутрішньої системи ЄС.

Ключові слова: зміна клімату, «гнучкі механізми», торгівля квотами, внутрішня система торгівлі квотами на викиди парникових газів ЄС, національний план, аукціон квот.

Березюк Т.В. / ТОРГОВЛЯ КВОТАМИ НА ВЫБРОСЫ ПАРНИКОВЫХ ГАЗОВ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ / Украинский государственный университет финансов и международной торговли, Украина

Исследован правовой аспект проводимой политики Европейского Союза в сфере борьбы с изменением климата. Рассмотрены особенности выполнения количественных обязательств по Рамочной Конвенции ООН по изменению климата и Киотского протокола в системе европейского права. Проанализирован порядок осуществления торговли квотами на выбросы парниковых газов в пределах внутренней системы ЕС.

Ключевые слова: изменение климата, «гибкие механизмы», торговля квотами, внутренняя система торговли квотами на выбросы парниковых газов ЕС, национальный план, аукцион квот.

Berezyuk T.V. / EMISSIONS TRADING FOR GREENHOUSE GAS EMISSIONS IN THE EUROPEAN UNION / Ukrainian State University of Finance and International Trade, Ukraine

In this article investigates the legal aspect of the policy of the European Union in the fight against climate change because the European Union is actively involved in international cooperation to reduce emissions of greenhouse gases in the atmosphere. The peculiarities of implementation commitments under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol in the system of European law, which includes the possibility of using «flexible mechanisms»: the mechanism of joint implementation, the clean development mechanism and the cap-and-trade for greenhouse gases. Attention was drawn to the implementation of the internal system of emissions trading in the European Union, which includes the phased introduction. This stage helped us to identify both positive and negative results during the period of each trading stage, and made the necessary adjustments in the next stage. Analyzed the implementation of cap-and-trade for greenhouse gases within the internal system of the EU through the auction. Also, reviewed the terms and conditions on which a cap-and-trade for greenhouse gases through the auction. Explained the concept of the «auction platform» which denotes a certain type of auction in which the sale of emissions permits its participants and highlighted the two platforms of the auction: a common platform with the participation of the European Commission and the native platform of the auction, which offers state of the European Union on the terms of national legislation and subject to the requirements of the European Commission.

Key words: climate change, «flexible mechanisms», emissions trading system, internal trading scheme for greenhouse gases EU, national plan, auction quotas.

На сьогоднішній день однією із глобальних проблем людства є зміна клімату. Фахівці у сфері екології довели, що зміна клімату пов'язана із великими викидами парникових газів, які потрапляють в атмосферу через господарську діяльність людини. Європейський Союз бере активну участь у міжнародному співробітництві щодо зменшення впливу зміни клімату, це підтверджується імплементацією Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату та Кіотського протоколу у систему європейського права. Беручи до уваги міжнародні акти, Європейський Союз розробив ефективну внутрішню політику у сфері боротьби зі зміною клімату шляхом запровадження торгівлі квотами на викиди парникових газів в межах Європейського Союзу. Саме тому, ми вважаємо, що необхідно докладно розглянути внутрішні торгівельні схем на викиди антропогенних парникових газів у Європейському Союзі (далі – ЄС).

Загальні питання, пов'язані із дослідженням політики ЄС щодо боротьби зі зміною клімату, вивчали вітчизняні правники: М. Микієвич, Н. Андрусевич та Т. Будякова, але їх дослідження не охоплювало розгляд схем торгівлі квотами в межах ЄС через аукціон. Досить змістовно охарактеризували внутрішній ринок торгівлі квотами в ЄС до-

слідники І. Трофимова, С. Орленко, Я. Жаліло та надали статистичні дані ефективності функціонування системи торгівлі квотами ЄС.

Мета статті – надати загальну характеристику політики ЄС відносно прийнятих засобів у сфері зменшення викидів парникових газів в атмосферу; здійснити аналіз запроваджених правових норм та схем торгівлі квотами на викиди парникових газів у ЄС.

Занепокоєння міжнародної спільноти щодо швидкої зміни клімату планети Земля спонукало до прийняття Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату (далі – РК) Конференції ООН з питань довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року, ЄС ратифікував РК 21 грудня 1993 року.

Відповідно до РК, країни взяли на себе зобов'язання захищати кліматичну систему планети Земля на благо сучасного і майбутніх поколінь людства на основі справедливості і з урахуванням їх загальної, але диференційованої відповідальності та у відповідності з можливостями, які вони мають. Кінцева мета виконання Рамкової Конвенції полягає у досягненні стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускає небезпечного антропогенного впливу на кліматичну сис-

тему. Такий рівень парникових газів має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на сталій основі [1].

Задля реалізації положень РК було розроблено та прийнято у 1997 році Кіотський протокол, в якому юридично закріплено кількісні зобов'язання держав-учасниць РК щодо зменшення обсягу викидів парникових газів, та надано можливість застосування «гнучких механізмів», зокрема, механізм «спільне впровадження», механізм чистого розвитку та механізм торгівлі квотами на викиди парникових газів [2].

ЄС приймає активну участь у забезпеченні зменшення викидів парникових газів в атмосферу, що здійснюється на умовах РК та Кіотського протоколу, і регламентується Рішенням Ради 2002/358/ЄС від 25 квітня 2002 року [3, с. 136].

У 2002 році ЄС підкреслив необхідність запровадження додаткових зусиль у захисті навколишнього середовища, з урахуванням участі ЄС у РК та Кіотському протоколі, що, у свою чергу, вимагало розроблення нової програми дій ЄС у цій сфері. Рішенням 1600/2002/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 22 липня 2002 року «Про встановлення Шостої програми дій Союзу у сфері навколишнього природного середовища» (далі – Шоста програма) вироблено екологічну політику ЄС у найбільш важливих сферах, таких як:

- зміна клімату;
- природа та біологічна різноманітність;
- навколишнє природне середовище та здоров'я і якість життя;
- природні ресурси та відходи.

Шоста програма включала положення Кіотського протоколу по кількісним зобов'язанням ЄС, а саме – зменшення викидів парникових газів на 8% до 2008-2012 років порівняно з рівнем 1990 року для ЄС в цілому, та кожної держави ЄС окремо. Для досягнення поставленої мети необхідно зменшити викиди парникових газів у наступних пріоритетних секторах економіки, а саме в:

- енергетиці;
- транспорті та інфраструктурі;
- промисловості;
- сільському господарстві [4].

На нашу думку, суттєве зменшення викидів парникових газів у вищезазначених секторах економіки додатково забезпечується шляхом укладення спеціальних екологічних угод з підприємствами з питань ефективного використання енергії, розробки чистішої енергії і транспорту за умови використання технологічних інновацій на підприємствах.

ЄС як учасник міжнародного співробітництва по боротьбі зі зміною клімату має можливість застосовувати «гнучкі механізми» Кіотського протоколу, а саме: механізм «спільне впровадження», механізм чистого розвитку та механізм торгівлі квотами на викиди парникових газів.

Ми вважаємо, що на сьогоднішній день найбільш привабливим «гнучким механізмом» є торгівля квотами на викиди парникових газів, яка дозволяє одержувати доходи від продажу надлишкових квот тим країнам, які перевищують рівень власної квоти викидів, при цьому дохід, отриманий від такого продажу, спрямовується на вдосконалення устаткування у пріоритетних секторах економіки та призводить до зменшення викидів парникових газів в атмосферу.

Для ефективного застосування механізму торгівлі квотами на викиди парникових газів ЄС 13 жовтня 2003 року прийняв Директиву 2003/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС «Щодо заснування схеми торгівлі викидами парникових газів в межах Союзу» (далі – Директива). Відповідно до Директиви ЄС запровадив внутрішню систему торгівлі викидами парникових газів ЄС (далі – СТВ

ЄС), отримуючи при цьому фінансування від скорочення викидів парникових газів на економічно вигідних та конкурентоздатних умовах для усіх держав-членів союзу, та створив умови для належного виконання зобов'язань ЄС за Кіотським протоколом [5].

Система торгівлі викидами парникових газів ЄС характеризується поетапністю. Така етапність допомагає виявити як позитивні, так і негативні результати у період дії кожного торгового етапу та вносить необхідні корективи у наступний етап.

Отже, на сьогоднішній день було запроваджено три торгові етапи, а саме:

- перший – з 2005 року по 2007 рік;
- другий – з 2008 по 2012 рік, який збігається з періодом дії зобов'язань за Кіотським протоколом;
- третій – з 2012 по 2020 рік, який паралельно діє з другим періодом кількісних зобов'язань за Кіотським протоколом.

На першому етапі проведено опрацювання основних схем торгівлі викидами парникових газів та виявлено певні недоліки в СТВ ЄС. Отримані висновки забезпечили ефективне функціонування другого етапу.

Учасниками СТВ ЄС є підприємства країн-учасниць ЄС, які через запровадження новітніх технологій свого устаткування, зменшують викиди парникових газів в атмосферу, та мають можливість здійснювати торгівлю викидами.

До підприємств країн-учасниць ЄС застосовувалася дозвольна система торгівлі квотами на викиди парникових газів у тих видах діяльності, що передбачені Додатком I до Директиви.

Також, Директива передбачила розгалужену систему національного планування. Відповідно до ст. 9 Директиви кожний учасник схеми торгівлі повинен надати відомості щодо обсягу антропогенних викидів парникових газів для розробки національного плану розподілу квот (далі – НПР), у якому зазначається загальна кількість квот, що надаються на певний період для продажу, а також орієнтовна схема розподілу квот між джерелами викидів.

У національному плані у межах кожної країни-члена ЄС фіксується загальний обсяг квот на викиди парникових газів, який відповідає встановленому обсягу за Кіотським протоколом для країн-учасниць, а також зазначається порядок початкового розподілу викидів серед усіх джерел в межах країни по кожному року та на весь період. З цього моменту підприємства мають змогу торгувати між собою квотами на викиди в межах дії зобов'язань.

Кожна держава-учасниця ЄС створює адміністративний орган, повноваженнями якого є процес реєстрації, випуску, утримання, передання, придбання, моніторинг та скасування викидів. Так, наприклад у Німеччині адміністрування кількості викидів покладено на Федеральне агентство навколишнього середовища, у Бельгії такі функції виконує Національна кліматична комісія.

Отже, протягом першого етапу СТВ ЄС вдалося запровадити умови вільної торгівлі квотами на викиди парникових газів в країнах ЄС, визначити дозвольні процедури щодо можливості здійснення торгівлі між підприємствами та створити адміністративні органи.

Наступний етап СТВ ЄС (2008-2012 роки) відзначився прийняттям рішення Комісії ЄС щодо зменшення викидів парникових газів на 6,5 %, взявши за основу не базовий 1990 рік за Кіотським протоколом, а зібрані дані по кількості викидів у 2005 році під час початкового етапу, які, на думку держав-учасників ЄС, є достовірнішими та забезпечують ефективну боротьбу зі зміною клімату.

У березні 2008 року комісія ЄС презентувала схему розподілу усіх антропогенних парникових газів на 2 групи за джерелами викидів цих газів: перша – викиди від підприємств, що входять в СТВ ЄС, і друга – інші викиди парникових газів.

До першої групи були включені великі енергетичні та промислові підприємства СТВ ЄС. Кожне підприємство отримує ліміт квот на викиди парникових газів, який є меншим, ніж потрібно підприємству. Це створює попит додаткових квот на викиди і формує ринкову ціну одиниці скорочення викидів. Підприємство може або впроваджувати додаткові заходи зниження викидів на своєму виробництві, або купувати квоти на викиди у іншого підприємства в ЄС, що входить в систему СТВ ЄС. Головним чинником у виборі джерела додаткових заходів по зменшенню викидів для підприємств є економічний фактор. Якщо підприємство під кінець року перевищує ліміт викидів парникових газів, то сплачується штраф в розмірі 100 євро за кожну тону викидів CO₂. До другої групи парникових газів потрапили усі інші джерела викидів: сектор транспорту, середні та малі підприємства, сільське господарство [6].

Фахівцями зазначається, що такий підхід розподілу парникових газів на дві групи виявився найбільш прийнятним, оскільки сектори економіки СТВ ЄС в усіх країнах повинні виконувати єдині вимоги та здійснювати зменшення викидів парникових газів на рівних конкурентних умовах [7, с. 236].

Крім того ЄС за рахунок включення та додаткового обліку викидів закису азоту, які потрапляють у атмосферу через виробництво азотної кислоти, додатково розширив обсяг парникових газів. Така політика ЄС є позитивним сигналом для підприємств, що здійснюють викиди цих парникових газів, оскільки з цього моменту підприємства мають право брати участь у СТВ ЄС.

У період дії впровадження другого етапу СТВ ЄС до цієї схеми приєдналися три країни, такі як, Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія, і на кінець другого етапу у торгівлі квотами вже брали участь 31 країна. Така співпраця держав у СТВ ЄС є підтвердженням її економічної доцільності у сфері боротьби зі зміною клімату.

У 2009 році ЄС переглянув СТВ ЄС та запровадив можливість продажу квот на викиди парникових газів на аукціоні з 2013 року, що, на думку фахівців, є найпростішою та найефективнішою системою з економічної точки зору. Задля цього 23 квітня 2009 року ЄС прийняв Директиву Європейського парламенту та Ради 2009/29/ЄС «Про внесення змін до Директиви 2003/87/ЄС з метою вдосконалення та розширення системи ЄС з торгівлі квотами на викиди парникових газів», в якій передбачаються більш значні скорочення викидів парникових газів для досягнення рівнів скорочення, що також схвалюється науковцями як необхідні заходи для уникнення небезпечних кліматичних змін [8].

За оцінками фахівців функціонування СТВ ЄС дозволило скоротити викиди парникових газів у 2010 році на 100 млн тонн CO₂, та сприяло виконанню ЄС своїх зобов'язань за Кіотським протоколом [9, с. 25].

Третій етап торгівлі квотами на викиди парникових газів розпочався з 2013 року та триватиме до 2020 року. З метою ефективного застосування нової системи продажу квот на викиди парникових газів 12 листопада 2010 року розробили Регламент Комісії (ЄС) №1031/2010 «Про визначення строків, адміністрування та інші аспекти продажу квот на викиди парникових газів відповідно до Директиви 2003/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради, яка впроваджує схему аукціону квот на викиди парникових газів у ЄС» (далі – Регламент) [10]. Даний Регламент встановлює порядок визначення строків, адміністрування та інші аспекти продажу квот на викиди парникових газів з аукціону.

Регламент ввів поняття «платформа аукціону», що означає певний вид аукціону, на якому здійснюється продаж квот на викиди її учасниками з урахуванням порядку, вимог та правил проведення такого аукціону. При цьому платформа аукціону є врегульованим ринком, функціону-

вання та контроль за діяльністю якого покладено на Комісію ЄС.

На сьогоднішній день вже існує дві установи, які мають право проводити аукціони:

– Європейська енергетична біржа (EEX) в Лейпцигу. Вона є спільною для переважної більшості країн, які беруть участь в СТВ ЄС (EEX також виступає в якості платформи аукціону Німеччини);

– ICE Futures Europe (ICE) в Лондоні, яка виступає в якості платформи Сполученого Королівства.

Першою стадією аукціону є його планування. Квоти на викиди, які надходять у продаж до аукціону мають бути передані за допомогою спеціального електронного контролю, і ці дані вносяться до Єдиного реєстру ЄС.

Дата і час проведення аукціону визначається з урахуванням державних свят, оскільки ці свята впливають на міжнародні фінансові ринки, а також будь-які інші події або обставини, які можуть вплинути на належне проведення аукціонів з необхідними змінами. Жодні аукціони не можуть проводитись протягом двох тижнів після Різдва і Нового року кожного року.

На аукціоні гарантується доступ до його електронного інтерфейсу через Інтернет. Крім того, аукціон пропонує покупцям вибір доступу через спеціально виділені під'єднання до електронного інтерфейсу. Також використовується практичний навчальний модуль на основі веб-сайту з метою пояснення учасникам порядку проведення аукціону особливостей заповнення і подання спеціальної форми та пропозицій на аукціон. При цьому, надання консультацій також можливо через гарячу лінію, яка доступна телефоном, факсимілем і електронною поштою та прячем протягом робочих годин аукціону для усіх бажаючих прийняти участь у аукціоні.

Наступною стадією аукціону є визначення умов, за якими учасники використовують відповідні угоди для продажу викидів. Так, учасники аукціону мають право продавати квоти на викиди у формі ф'ючерсних або форвардних договорів до виконання ними юридичних заходів і технічних засобів з приводу постачання квот на викиди.

Ф'ючерсний продаж означає продаж квот на викиди шляхом їх поставки в погоджену на майбутнє дату за кліринговою ціною аукціону, і оплата за таким договором здійснюється в готівковій формі.

Форвардний продаж квот на викиди полягає у продажі їх на аукціоні для поставки в погоджену на майбутнє дату за кліринговою ціною аукціону, і оплата здійснюється через безготівкове забезпечення або засобом домовленої урядової гарантії на вибір центрального контрагента (юридичною особою, яка стає або безпосередньо між аукціоністом і покупцем, або його правонаступником, або між посередниками, що представляють їх, та діє як особливий контрагент, гарантуючи оплату прибутків аукціоністу та посереднику, або доставку куплених з аукціону квот на викиди покупцю чи його посереднику).

Не пізніше ніж за три місяці після виконання юридичних заходів і технічних засобів, які встановлюються для доставки квот на викиди, учасники повинні продавати з аукціону квоти на викиди в формі дводенного споту або п'ятиденного ф'ючерсу.

Дводенний спот означає продаж квот на викиди з аукціону та постачання їх покупцю не пізніше ніж на другий операційний день, тобто на другий день протягом якого платформа аукціону та клірингові і розрахункові системи пов'язані з нею, відкриті для торгів.

П'ятиденний ф'ючерс передбачає продаж квот на викиди з аукціону та поставку їх покупцю в погоджену майбутню дату, але не пізніше ніж на п'ятий операційний день з дня проведення аукціону.

Третьою умовою участі в аукціоні є призначення державою-членом аукціоніста, який обирається завчасно до початку аукціону. В деяких випадках більше ніж одна

держава-член може призначати того ж самого аукціоніста. Держава-члени надають дані Комісії ЄС про аукціоніста та його контакти для публікації на веб-сайті Комісії ЄС.

Функції аукціоніста полягають у наступному:

- здійснює продаж з аукціону квот на викиди, які продаються кожною державою-членом, що його призначає;
- отримує та оплачує аукціонні платежі.

Крім того, держава-члени призначають монітора (інспектора) аукціону. Він виконує функції контролю та звітування щодо належного проведення аукціону, призначається на п'ять років і надає щорічний консолідований звіт державам-членам та Комісії ЄС.

Четвертою умовою участі в аукціоні є обрання платформи аукціону, яка буде здійснювати продаж квот на викиди. Відповідно до Регламенту платформа аукціону поділяється на два види:

1. Спільна основа (платформа) за участю Комісії ЄС.

2. Аукціон, який створює держава-член ЄС на власній платформі та контролюється Комісією ЄС.

Так, аукціон, який проводиться на спільній платформі, виконує наступні функції:

- забезпечує належний доступ до аукціону учасників, в тому числі, обслуговування необхідних електронних інтерфейсів та веб-сайтів в мережі Інтернет;
- здійснює проведення аукціону у відповідності з положеннями Регламенту;
- гарантує через субпідрядників використання відповідної клірингової та розрахункової системи розрахунку, необхідної для обробки оплат переможців торгів та поставки проданих з аукціону квот на викиди переможцям торгів;
- контролює та здійснює моніторинг проведення аукціону, і, в разі необхідності, повідомляє про підозри щодо відмивання грошей, ринкове зловживання або іншу злочинну діяльність.

Держава-член ЄС, яка створює власну платформу аукціону, повинна проводити її у відповідності до правових засобів і процедур національного законодавства, з урахуванням правових норм ЄС.

Для того, щоб проводити аукціон, держава подає до Комісії ЄС змістовне повідомлення з наступною інформацією:

- умови проведення аукціону;
- детальні правові механізми забезпечення процесу аукціону, розрахункові системи, оплата та постачання, із забезпеченням положень Регламенту по функціям нагляду і контролю діяльності аукціону.

На нашу думку, спільна платформа аукціону особливо

важлива для забезпечення рівного доступу малих та середніх підприємств, передбачених схемою продажу квот на викиди та доступу малих емітерів. Більше того, проведення аукціонів шляхом спільної аукціонної платформи робить прозорою інформацію щодо чистої ціни вуглецю, яку потребують економічні підприємства для прийняття інвестиційного рішення з приводу отримання квот на викиди парникових газів по найнижчій ціні.

У 2013 році більше ніж 40% викидів парникових газів виставлялися на продаж з аукціону, що за підрахунками науковців у майбутньому призведе до зникнення розподілу безкоштовних квот на викиди парникових газів.

Боротьба зі зміною клімату у країнах-членах ЄС є невід'ємною частиною зовнішньої та внутрішньої політики ЄС. Кіотський прокол надає право застосування «гнучких механізмів» у досягненні поставлених цілей Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату. Запровадження цих механізмів створює додатковий дохід, який направляється на інноваційний та технологічний розвиток устаткування підприємств у пріоритетних секторах економіки.

Імплементувавши міжнародні акти, ЄС запровадив внутрішню систему торгівлі квотами на викиди парникових газів для досягнення поставлених цілей по зниженню кількості викидів парникових газів. Внутрішня система торгівлі квотами характеризується поетапністю. Така етапність допомагає виявити як позитивні, так і негативні результати кожного такого торгового етапу, що, у свою чергу, вносить необхідні корективи у наступний.

ЄС виокремив наступні етапи торгівлі квотами на викиди парникових газів в межах СТВ ЄС: перший – в період з 2005 по 2007 роки, другий – з 2008 по 2012 роки та третій – з 2013 по 2020 роки. Протягом цих етапів СТВ ЄС зазнала значних змін, враховуючи отримані результати від торгівлі квотами від кожного етапу. На сьогоднішній день ЄС запровадив аукціонну систему торгівлі квотами на викиди парникових газів, яка може здійснюватися на двох платформах: спільна платформа за участю Комісії ЄС та власна аукціонна платформа, яка створюється державою-членом ЄС на умовах національного законодавства та з урахуванням вимог Комісії ЄС.

Отже, ми вважаємо, що ЄС розробив ефективну СТВ ЄС з урахуванням своїх кількісних зобов'язань за Кіотським протоколом з метою досягти реального скорочення антропогенних викидів парникових газів в атмосферу, що, з одного боку, надає додаткові стимули для підприємств ЄС у запровадженні новітніх технологій, а, з іншого, – зберігає прозорість у відносинах пов'язаних із продажем квот на викиди парникових газів шляхом застосування аукціону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рамкова Конвенція ООН зі зміни клімату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044/page
2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_801
3. Микієвич М. М. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник / М. М. Микієвич, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякова. – Львів, 2004. – 256 с.
4. Про встановлення Шостої програми дій Співтовариства у сфері навколишнього природного середовища : Рішення № 1600/2002/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 липня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/45875>
5. Щодо заснування схеми для зменшення викидів в атмосферу парникових газів, торгуючи в межах Союзу та про внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС : Директива 2003/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/45875>
6. Ставчук І. Огляд новин по політиці Європейського Союзу з питань зміни клімату / І. Ставчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?q=http://climategroup.org.ua/upl/oglyad-nov-euclimz.pdf&sa=U&ei=pcZYU_3iEIThywP9tICiCw&ved=0CCiQFjAA&sig2=FSBxQGfWbJ8jRIHaWJSpKA&usg=AFQjCNHvuhfJMG_iNAHmliPnQh2414QXpA
7. Клак О. Г. Європейська система скорочення викидів парникових газів : правовий аспект / О. Г. Клак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2013. – № 6-1. – С. 235-237.
8. Про внесення змін до Директиви 2003/87/ЄС з метою вдосконалення та розширення системи ЄС з торгівлі квотами на викиди парникових газів : Директива Європейського парламенту та Ради 2009/29/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/45875>
9. Протидія глобальній зміні клімату в контексті Кіотських домовленостей : український вимір / С. Л. Орленко, Я. А. Жаліло, І. В. Трофимова [та ін.]. – К. : НІСД, 2010. – 48 с.
10. Про визначення строків, адміністрування та інші аспекти продажу квот на викиди парникових газів відповідно до Директиви 2003/87/ЄС Європейського Парламенту та Ради, яка впроваджує схему аукціону квот на викиди парникових газів у ЄС : Регламент Комісії (ЄС) №1031/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/45875>